

Dubravka Botica

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Iva Kožnjak

Muzej Croata insulanus Grada Preloga

Pročelja crkava u Međimurju u razdoblju baroka. Prilog poznavanju tipologije sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 29. 5. 2023.

DOI <https://doi.org/10.31664/ripu.2023.47.03>

Sažetak

U radu je prikazano oblikovanje pročelja i zvonika novopodignutih ili obnovljenih crkava u razdoblju baroka u Međimurju, ukupno 28 primjera. Prema smještaju zvonika crkve su razvrstane u tipološke grupe pročelja s dva zvonika, pročelja sa zvonikom iznad, zatim pročelja sa zvonikom smještenim uz tijelo crkve – uz pročelje, ispred pročelja ili uza svetište. U ovom korpusu primjenjuju se tipološka rješenja zastupljena u baroknoj arhitekturi kontinentalne Hrvatske, a u analizi su se pokazale i neke specifičnosti. Prije svega zamjetna je gotovo jednako zastupljena

prisutnost utjecaja i iz štajerske i iz mađarske arhitekture, vidljiva u dinamiziranim oblicima i dekoracijama, odnosno u raširenoj primjeni klasicističkih motiva. Nadalje, snažno je prisutno isticanje kontinuiteta i »dugog trajanja« sakralne arhitekture prigradnjom novih dijelova na starije crkve, raširena pojava i u drugim srednjoeuropskim regijama u kojima je (bio) prisutan protestantizam. Te značajke uvelike određuju specifičnosti ovog korpusa unutar barokne sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske.

Ključne riječi: *Međimurje, barokna arhitektura, sakralna arhitektura, pročelja, zvonici, klasicizam, Štajerska, Mađarska*

Uvod

U Međimurju, kao i u drugim regijama kontinentalne Hrvatske, barokno razdoblje, a posebno 18. stoljeće vrijeme je izuzetno intenzivne gradnje sakralne arhitekture. U većini mjesta podižu se nove ili pregrađuju postojeće crkve, a crkveni zvonik postaje jedna od dominantnih točaka i u slici naselja i u krajoliku, kako u brdovitom Gornjem Međimurju tako i u nizinskom Donjem Međimurju. U valu intenzivne gradnje novih i obnove starijih crkava, u čitavom prostoru jugoistoka srednje Europe, pa tako i u svim regijama kontinentalne Hrvatske, sakralna arhitektura postaje dominantna točka u krajoliku i glavni faktor u oblikovanju kulturnog krajolika.¹ Od najmanjih poklonaca preko kapela i župnih crkava, do istaknutih samostanskih i proštenjarskih sklopova, u čitavom prostoru intenzivno se podiže sakralna arhitektura koja uvelike utječe na izgled krajolika i naselja, a zvonici kao najistaknutiji dijelovi crkava pritom imaju posebno važnu

ulogu. Cilj ovog rada je razmotriti korpus crkava podignutih u Međimurju u razdoblju baroka u kontekstu oblikovanja pročelja, s naglaskom na oblikovanje zvonika te odnos zvonika i crkve. U korpusu sakralne arhitekture baroknog razdoblja kontinentalne Hrvatske prisutna su zajednička obilježja oblikovanja pročelja i zvonika. Javlja se tako nekoliko osnovnih rješenja odnosa volumena zvonika i crkve – zvonik pred pročeljem, zvonik iznad pročelja te crkve s dva zvonika – uz rjeđu pojavu zvonika na preslicu koji je karakterističan za jadransko područje. Unutar te temeljne podjele mogu se ustanoviti i lokalne, regionalno uže određene specifičnosti. Regionalne posebnosti u oblikovanju pročelja i zvonika posebno će biti prisutne u primjenama i motivima dekoracija. Iako je oblikovanje pročelja, kao i sama gradnja i opremanje župnih crkava tema koja je dugo prisutna u domaćim povijesnoumjetničkim istraživanjima, posebno u regionalno ili kronološki organiziranoj preglednoj literaturi, još uvijek nedostaje cjelovit pregled korpusa sakralne arhitekture. Tako

se istraživanje komparativnog materijala za međimurske crkve može provesti uvidom i pregledom građe te na temelju postojećih pregleda arhitekture susjednih regija: umjetničke topografije Koprivnice,² Križevaca i okolice,³ Ludbrega i Ludbreške Podravine,⁴ Krapinsko zagorske županije⁵ te pregleda sakralne arhitekture baroka u Slavoniji.⁶

U recentnim istraživanjima gradnje i opremanja župnih crkava u razdoblju baroka javljaju se novi pristupi i istraživačka pitanja. Uz analizu tog korpusa u pojedinim regijama i njihovih specifičnosti, istražuju se i problemi koji nadilaze regionalnu razinu. Tako je u fokusu i pitanje funkcije sakralne arhitekture, posebno zvonika, kao vizualnog znaka i simbola u krajoliku ili naselju, u kontekstu isticanja konfesionalne pripadnosti, odnosno kao znaka katoličke obnove.⁷ Taj aspekt izuzetno je važan u istraživanju sakralne arhitekture regija u kojima je prisutno više konfesija, kakvo je bilo i Međimurje, regija u Hrvatskoj u kojoj se protestantizam najviše raširio. U takvom kontekstu gradnja zvonika crkava ima i dodatno značenje potvrđivanja rekatolizacije, koje nije toliko zastupljeno u ostalim regijama u Hrvatskoj. Nadalje, oblikovanje sakralne arhitekture razmatra se sve više u kontekstu kulturnog transfera. Napuštanjem starijih pristupa istraživanja centra kao mjesta podrijetla rješenja i periferije kao mjesta usvajanja rješenja, istražuje se sâm proces usvajanja i širenja utjecaja, kao i faktori koji na njega utječu i oblikuju. Sukladno recentnom pristupu i definiciji kulturnog transfera kao aktivnog procesa usvajanja koji dolazi na poticaj i odgovara na potrebe kulture primaoca, »Kulturtransfer wird verstanden als ein aktiv durch verschiedene Mittlergruppen betriebener Aneignungsprozess, der von den Bedürfnissen der Aufnahmekultur gesteuert wird«,⁸ napušta se pristup utvrđivanja pasivnog usvajanja rješenja iz centara na periferiji. Takav pristup istraživanja kulturnog transfera iz pozicije sredine primaoca osobito je primjeren za istraživanje umjetničkog korpusa u Međimurju, granične regije koja ima vlastite značajke umjetničkog razvoja. Gradnju i oblikovanje sakralne arhitekture razmatramo putem primjene i, još važnije, promjene i prilagodbe rješenja koja nastaju u većim umjetničkim centrima. Taj aktivan proces usvajanja i prilagodbe materijalizira se u sakralnoj arhitekturi, posebno zvoncima, kao jednom od najvidljivijih dijelova umjetničke baštine tog kraja. Ciljevi su ovog rada, dakle, razmatranje specifičnih lokalnih značajki gradnje zvonika i pročelja međimurskih crkava, njihova komparacija sa srodnim rješenjima u korpusu hrvatske arhitekture, te identifikacija mogućih predložaka iz širega srednjoeuropskog prostora i njihova usvajanja.

Tipologija pročelja crkava u Međimurju u razdoblju baroka

Već tijekom 13. stoljeća u Međimurju se formira većina današnjih naselja u kojima se podižu župne crkve.⁹ U analiziranom razdoblju povijesnim prostorom Međimurja upravlja obitelj Zrinski koja organizira sustav utvrda za obranu od Osmanlija na svojim posjedima, u graničnom dijelu Međimurske kapetanije uz rijeku Muru. Godine 1719. Međimurje dolazi u posjed obitelji Althan koja ga teritorijalno-politički pripaja

Zaladskoj županiji.¹⁰ U 18. stoljeću zbog povoljnih okolnosti intenzivira se graditeljska djelatnost. U gotovo svakom mjestu grade se nove crkve i kapele ili obnavljaju srednjovjekovne, preuređene i prilagođene novoj funkciji odnosno liturgiji. Korpus sakralne arhitekture 17. i 18. stoljeća u povijesnom prostoru Međimurja broji dvadeset i osam crkava u današnjoj Međimurskoj županiji, te po jednu crkvu na području današnje Koprivničko-križevačke županije i na teritoriju Slovenije. Kao i u drugim krajevima kontinentalne Hrvatske, u 17. stoljeću prevladavaju zidane crkve sa svođenim svetištem i drvenim tabulatom u brodu te drvenim ili zidanim zvonikom na pročelju. U 18. stoljeću izgrađeno je dvadesetak novih crkava s izraženijim značajkama baroknog stila, od kojih je veliki broj bez većih naknadnih intervencija očuvan do danas.

Prema smještaju zvonika, odnosu pročelja, zvonika i volumena crkve, međimurske crkve možemo podijeliti u tri osnovne grupe. U prvoj su crkve s dva zvonika uz pročelje, zatim slijede pročelja s integriranim, odnosno zvonikom iznad pročelja te grupa crkava sa zvonikom prislonjenim uz tijelo crkve. Unutar te grupe prema smještaju zvonika u odnosu na tijelo crkve razlikujemo crkve sa zvonikom ispred pročelja, koje su najbrojnije, te crkve sa zvonikom uz pročelje i zvonikom uza svetište. Tijela zvonika kvadratnog su presjeka, a u Kotoribi izveden je dinamiziran tlocrt s konkavnim uvlačenjem ploha. U crkvama u Legradu i Svetom Jurju na Bregu dinamizirane su same plohe pročelja. Podjela zvonika na katove provedena je otvorima i horizontalnom profilacijom, a uglovi zvonika redovito su ojačani pilastrima ili lezenama. Otvori su smješteni u središnjoj osi, najčešće su jednostavnih oblika, polukružno ili segmentno zaključeni prozori, a rjeđe se nalaze bifore. Zvonici su zaključeni lukovičastim kapama koje u kasnijem razdoblju imaju i vitku lanternu.

1. Crkve s pročeljem s dva zvonika

U Međimurju je pročelje s dva zvonika izvedeno u crkvama sv. Jeronima u Štrigovi i sv. Roka u Draškovcu. Pročelje s dva zvonika ima široku primjenu u baroknoj arhitekturi. Na samome početku baroknog razdoblja na novopodignutoj katedrali u Salzburgu (S. Solari, 1614. – 1628.) podiže se pročelje flankirano dvama zvoncima, postavljenim u liniju pročelja, a srodno je i pročelje isusovačke crkve u Beču (započeta 1627.). U rimskim crkvama visokog baroka javlja se dinamizirano oblikovanje ostvareno uvlačenjem ili isticanjem središnjeg dijela, uokvirenog zvoncima. Jedno od najvažnijih ostvarenja u tom tipu je pročelje crkve sv. Agneze na rimskoj Piazza Navona Francesca Borrominija (od 1652.). U srednjoeuropsko područje taj tip pročelja donosi Fischer von Erlach u salzburškim crkvama kraja 17. stoljeća, te u monumentalnom pročelju crkve sv. Karla Boromejskog u Beču (od 1715.). Za kontekst oblikovanja međimurskih crkava najvažnija je primjena tog tipa pročelja u crkvama zrelog baroka u susjednoj Štajerskoj. Karakterizira ih naglašena arhitektonska artikulacija, zabat nad središnjim dijelom, često povijene obrisne linije te bočno prigrađeni zvonici. Takvo se rješenje prvi put javlja na proštenjarskoj crkvi *Mariatrost* u Grazu Andreasa Stengga, dovršenoj 1724. godine.¹¹ Važno je naglasiti da je to pročelje važne hodočasničke crkve, smještene

visoko na brdu, projektirano za pogled iz daljine. Pročelje s dva zvonika često će primjenjivati najistaknutiji arhitekt oko sredine stoljeća, Joseph Hueber u crkvama *Mariahilf* u Grazu (1742.), u St. Veit am Vogau (1766.) te u monumentalnoj crkvi na Weizbergu (1758.), u kojem je središnji dio konkavno uvučen, a flankiraju ga zvonici.¹² Srodno je oblikovano pročelje crkve na Sladkoj Gori u Sloveniji.¹³ U arhitekturi kontinentalne Hrvatske pročelje s dvama zvonnicima vjerojatno je bilo planirano na isusovačkoj crkvi sv. Katarine u Zagrebu na samom početku baroknog razdoblja, a izvedeno je u isusovačkoj crkvi sv. Mihovila u Osijeku.¹⁴ Dinamizirano pročelje s dvama zvonnicima je na crkvi u Selima kod Siska (1765.), jednostavnije je izvedeno u Sesvetama (1773.), a neobično pročelje sa zvonnicima oblikovanim kao kule ima crkva u Brezovici (1756.).¹⁵ Monumentalna kasnobarokna crkva u Pregradi (1818.) ima dva zvonika uz konkavni središnji dio, a dekoracije su izvedene u neoromaničkom stilu.

Obje međimurske crkve s dvama zvonnicima imaju zvonike u ravnini s pročeljem. Crkva sv. Jeronima u Štrigovi (sl. 1) sagrađena je na mjestu crkve koju su podigli grofovi Celjski sredinom 15. stoljeća, za koju Bedeković navodi da je imala trolisni tlocrt.¹⁶ Smještena je na brdu koje dominira nad mjestom, do nje vode stube, te ima istaknut položaj u krajoliku, karakterističan za proštenjarske crkve u Hrvatskoj.¹⁷ Crkva se gradi od 1739. do 1749. godine.¹⁸ Ima trotravejni brod svođen bačvastim svodom sa susvodnicama, a trolisno svetište svođeno je oktogonalmim tamburom nad kojim je kupola, dok su nad krakovima polukalote. U ravnini s pročeljem nalaze se dva zvonika podignuta 1761. godine, što je razvidno iz natpisa pod kapom južnog zvonika.¹⁹

Pročelje je doživjelo nekoliko intervencija, a danas prezentirano pročelje, prema Katarini Horvat-Levaj, pripada drugoj fazi oblikovanja, kada je izvorna arhitektonska plastika gornjih slojeva otučena, a otvori zazidani da bi se mogla izvesti slika titulara. Na temelju prikaza pročelja na grafici objavljenoj u *Natale solum...* Josipa Bedekovića, kao i na temelju tragova vidljivih nakon skidanja žbuke, ta autorica zaključuje da je pročelje izvorno bilo podijeljeno razdjelnim vijencima na tri zone koje su odgovarale podjeli zvonika na etaže, te da se u najvišoj zoni zaključenoj segmentnim zabatom nalazio veliki prozor, flankiran manjim prozorima.²⁰ Pročelje je djelomično devastirano 1970. godine nakon urušavanja zabata u potresu te obnove kada je izveden poligonalni zabat. Uslijedila su konzervatorsko-restauratorska istraživanja provedena 1970., 1982. i 1983. godine. U rekonstrukciji pročelja provedenoj 1982. izveden je konveksno-konkavni zabat, a u istraživanju 1983. na pročelju su pronađeni tragovi zidnih slika koje su restaurirane između 1989. i 1991. godine.²¹

Današnje pročelje zaključeno je konveksno-konkavnim zabatom čiji su rubovi oslikani i završavaju volutama. U središtu se nalazi slika apoteoze sv. Jeronima omeđena malim prozorskim otvorima srolikog oblika, ispod su dvije niše s prikazima dvaju svetačkih likova i pravokutni otvor. Između niša i prozora naslikana su četiri medaljona. Krajnji medaljoni imaju oslikan tek okvir, dok su središnji oslikani, i to vjerojatno grbom i šahovnicom koju već susrećemo na Rangerovu osliku svetišta, na štitu. Jednostavni razdjelni vijenac odvaja gornji dio pročelja od prizemnoga koje je rastvoreno

1. Crkva sv. Jeronima u Štrigovi, pročelje (foto: Andrej Švoger)
Church of St Jerome in Štrigova, façade

portalom i simetrično postavljenim pravokutnim otvorima. Pročelje omeđuju zvonici na kojima se nižu prozorski otvori odvojeni razdjelnim vijencima, a na uglovima su dvostruki pilastri. U oblikovanju pročelja mogu se zamijetiti neke paralele sa štajerskim crkvama, prije svega s crkvom Maria Trost, koja je i bila pod upravom pavlina iz Lepoglave – smještaj na istaknutom visokom položaju te položaj zvonika uz pročelje, a posebno povijena linija zabata. Nadalje, izvorna raščlamba naglašenom artikulacijom još je jedno zajedničko mjesto. I druga faza s oslikom pročelja ima svoje paralele u štajerskom baroku, u bivšoj isusovačkoj crkvi sv. Mihaela u Steyru, građenoj od 1766. do 1770. godine, središnji dio zaključen je zabatom povijenih stranica, a gornji dio pročelja je oslikan. Navedene srodnosti pokazuju usvajanje utjecaja iz susjedne regije te njihovo prilagođavanje lokalnom kontekstu.

Iako vremenski srodna, u bitno drukčijem kontekstu i stilskim značajkama podignuta je druga međimurska crkva s dvama zvonnicima na pročelju, župna crkva sv. Roka u Draškovcu. Utemeljio ju je grof Althan,²² crkva je većim dijelom dovršena 1779. godine kada je podignut jedan zvonik,²³ drugi je izgra-

đen 1822. godine, a kapele su prigradene tek 1912. godine.²⁴ Stilskim značajkama ova crkva predstavlja istaknut primjer prepletanja zrelobaroknog i klasicističkog stila. U unutrašnjosti prevladava zrelo barokno oblikovanje u svođenju kupolastim svodom, u svođenom slavlolu i blago zaobljenoj ogradi pjevališta. Na pročelju su vidljive klasicističke značajke. Središnji dio pročelja raščlanjen je pilastrima s jonskim kapitelima s visećim girlandama u zoni kapitela, a zaključen je zabatom ispod kojeg je atika s natpisom. Pilastrini ovoga tipa ponavljaju se duž bočnih pročelja te u unutrašnjosti na ogradi pjevališta. Oba zvonika jednaka su u oblikovanju, iako nisu istovremeno građena, artikulirana su pilastrima kompozitnih kapitela na rubovima te pravokutnim prozorima sa zabatnim ukrasom, a zaključena su lukovičastom kapom. Klasicistički detalji pročelja mogu se usporediti sa srodnim dekoracijama izvedenima na pročelju crkve sv. Terezije Avilske u Suhopolju, podignutoj u tom istom vremenu.

2. Pročelje s integriranim zvonikom

U Međimurju ovaj oblik pročelja nalazimo u crkvama u Legradu, Novom Selu Rok i Kapelščaku. Karakterizira ga spoj pročelja i zvonika koji »izrasta« iz plohe pročelja. Prednja strana zvonika nastavlja se na pročelje, a stražnja se oslanja na nosače koji su smješteni u tijelu crkve. Nosači zvonika određuju i dimenzije ulaznog polja u unutrašnjosti crkve, a kat zvonika redovito zaprema pjevalište, oslonjeno na nosače zvonika. Tako zvonik nije samo dio pročelja, nego i unutarnjeg prostora crkve. Povezivanje zvonika i pročelja sa središnjim djelom pročelja oblikovanoga poput zabatno zaključenog rizalita nad kojim se diže zvonik, te s konkavnim bočnim stranama, razvija se u austrijskom baroku u seoskim crkvama Lukasa von Hildebrandta,²⁵ a preuzimaju ih i dalje razvijaju brojni arhitekti. Za kontekst međimurskih crkava najvažnije su crkve s tim tipom pročelja u Štajerskoj.²⁶ U Grazu se javlja na pročelju crkve Milosrdne braće, autora Johanna Georga Stengga, od 1735. godine, još nepotpuno izvedeno, jer je tijelo zvonika malo uvučeno. No vizualno je ostvarena cjelina pročelja i zvonika. Donji dio podijeljen je na tri konkavna polja, na središnje se nastavlja zvonik, a bočna su valovito zaključena. Time je ostvarena kompozicija koja će se ponavljati u brojnim kasnobaroknim crkvama. Od primjera u našoj arhitekturi istaknimo pročelje sa zvonikom uršulinske crkve u Varaždinu (1726.),²⁷ a u crkvama u Slavoniji taj tip pročelja bit će pod izraženijim utjecajem bečkih arhitekata.²⁸

U Legradu²⁹ je između 1779. i 1783. godine podignuta monumentalna crkva sv. Trojstva, trotravejna crkva sa središnjim širim travejem i polukružno zaključenim svetištem. Njezin zvonik, oštećen u požaru 1848. godine i srušen u velikom nevremenu 1850. godine, obnovljen je 1857. godine.³⁰ U oblikovanju te kasnobarokne crkve naglašena je upotreba krivulja i u unutrašnjosti, i na pročelju. Traveji broda svođeni su češkim kapama odijeljenima dvostrukim pojasnicama koje se oslanjaju na dvostruke polustupove, a s obje strane brod je uokviren svođenim slavlolu. Uz svetište je sakristija s emporom koja je otvorom s kamenom ogradom blago konveksnog tlocrta spojena sa svetištem. Troosno pročelje crkve dinamizirano je konkavnim bočnim poljima, a nad središnjim blago rizalito

2. Crkva sv. Trojstva u Legradu, pročelje (foto: Iva Kožnjak)
Holy Trinity church in Legrad, façade

istaknutim dijelom izdiže se vitki zvonik. Jonskim pilastrima koji nose gređe pročelje je razdijeljeno na polja, a pilastrini tlocrtno prate pokrenutu liniju pročelja i dodatno je naglašavaju. Zvonik je rastvoren okulusom, polukružnim prozorom i satom, ukrašen pilastrima sa stiliziranim kompozitnim kapitelima. Stilizirani volutni istaci na bočnim stranama ukrašeni su vazama. I u ovoj crkvi su snažno prisutni utjecaji iz štajerske arhitekture, u scenično oblikovanom interijeru u kojem dominiraju krivulje, te u dinamiziranom pročelju (sl. 2).

Pročelja s integriranim zvonikom imaju i crkve u Novom Selu Rok i Kapelščaku, a njihovo oblikovanje izvedeno je u baroknom klasicizmu. Kapela sv. Roka u Novom Selu Rok bila je podignuta još 1686. godine kao zavjet za spas od kuge. Vizitator Kukuljević izvještava 1750. godine da se sprema temeljita obnova kapele.³¹ Drveni tornjić iznad glavnog ulaza u kapelu spominje se već 1686.,³² a posljednji put obnovljen je 1939. godine.³³ Srodno kao crkva u Draškovcu, unutrašnjost crkve oblikovana je u kasnobaroknom stilu, a vanjšina u klasicističkom. Pročelje je rastvoreno ulaznim portalom iznad

3. Crkva sv. Margarete na Kapelščaku, pročelje (foto: Andrej Švoger)
Church of St Margaret in Kapelščak, façade

4. Crkva sv. Marka u Selnici, zvonik (foto: Andrej Švoger)
Church of St Mark in Selnica, bell tower

kojeg je smješten pravokutni otvor, te simetrično postavljene oslikane niše s prikazom sv. Grgura i sv. Roka. Uski i vitki zvonik izdiže se iznad pročelja, rastvoren je biforama sa šiljastim završetkom. Kapa zvonika oblikovana je u klasicističkom stilu. Gradnja crkve sv. Margarete na Kapelščaku (sl. 3) započela je 1755. godine, na mjestu starije drvene crkve.³⁴ Crkva je jednobrodna i jednoravna, presvođena bačvastim svodom, svetište joj je uže od lađe i završava poligonalno. Ispred jednostavno oblikovanog pročelja nalazi se predvorje nad kojim je blago rizalitno istaknut vitki zvonik koji se sužava prema vrhu. Uglovi zvonika u najužem dijelu, ispod kape zvonika su zaobljeni, a zvonik je artikuliran prozorima. Podizanje predvorja, odnosno atrija pred crkvom, kako se nazivao u izvorima, bilo je pravilo u sakralnoj arhitekturi tog razdoblja.³⁵

3. Zvonik uz crkvu

Zvonik prislonjen uz tijelo crkve najčešće se postavlja ispred pročelja, te uz pročelje ili svetište.

3.1. Crkve sa zvonikom ispred pročelja

Crkve sa zvonikom ispred pročelja u Međimurju su daleko najbrojnije; takvo rješenje imaju crkve u Svetom Martinu na Muri, Selnici, Prelogu, Gornjem Mihaljcu, Svetom Križu, Cirkovljanu, Donjem Kraljcu, Dekanovcu, Murskom Središću, Podturnu, Svetoj Mariji, Ivanovcu, Svetom Jurju u Trnju, Belici, Nedelišću, Kotoribi te Razkrižju u Sloveniji. Podrijetlo takvog tipa zvonika je u obrambenim zvonnicama-kulama kasnosrednjovjekovnog i renesansnog razdoblja, masivnog i zatvorenog oblika, a često rastvorenih samo puškarnicama.³⁶ Zvonici pred pročeljem grade se u čitavom razdoblju baroka, a kasniji primjeri imat će veće otvore. Arhitektonska plastika u pravilu je vrlo jednostavna, svedena na pilastre i razdjelne vijence. Najstariji zvonici unutar ove grupe su u crkvama sv. Martina u Svetom Martinu na Muri i crkvi sv. Marka u Selnici (sl. 4) gdje zvonik ispred pročelja podržavaju kontrafori, vidljivi znak gotičkog sloja građevine. Pri gradnji nove barokne crkve sv. Jakoba u Prelogu (sl. 5), podignute 1758. godine, zadržan je zvonik stare crkve te nije

5. Crkva sv. Jakoba u Prelogu, pročelje (foto: Andrej Švoger)
Church of St Jacob in Prelog, façade

6. Crkva sv. Jurja u Svetom Jurju u Trnju (foto: Andrej Švoger)
Church of St George in Sveti Juraj u Trnju

isključeno da taj zvonik spominje kanonska vizitacija 1660. godine.³⁷ Gotičko oblikovanje vidljivo je na malim prozorima šiljastog luka, a o razdoblju gradnje zvonika govori i stariji tip opeke unutar zvonika. Usto, na zidu zvonika u zoni tavana naslikan je sunčani sat s godinom 1748., što dokazuje da je zvonik stariji od današnje crkve.³⁸ U vremenu gradnje crkve zvonik je povišen i ukrašen baroknim motivima. Široki pilastri jonskih kapitela na rubovima gornje zone zvonika nose bogato profilirani vijenac, u središtu potisnut uvis iznad sata. Lučno zaključen prozor uokviren je pilastrima i volutama. Zvonik je do vrha krovništva obrubljen rustičnim kvadrirama od žbuke, za koje Đurđica Cvitanović navodi da su obnovi u 19. stoljeću nadomjestili uobičajene naslikane rubne kvadre.³⁹

Ugaoni rustični kvadri izvedeni su i na zvoniku pred pročeljem crkve sv. Katarine u Gornjem Mihaljevcu koji zapis kanonske vizitacije spominje 1793. godine.⁴⁰ Masivni zvonik raščlanjen je manjim pravokutnim otvorima i polukružnim prozorom ispod sata. Vitki zvonici visine dva kata, raščla-

njeni pilastrima, nalaze se na crkvama Sv. Križu u Svetom Križu i crkvi sv. Lovre u Cirkovljanu, artikulirani tek dvama malim pravokutnim prozorima i većim polukružnim pri vrhu, a kapiteli pilastara dekorirani su motivom štapića. Ti zvonici podignuti su nakon gradnje crkava – u Cirkovljanu između 1813. i 1825.,⁴¹ a u Svetom Križu je gradnja zvonika započela 1808. godine.⁴² Artikulacija zvonika sred pročelja razdjelnim vijencima na tri etaže te jednakim nizom otvora javlja se u crkvama sv. Marije Magdalene u Donjem Kraljevcu, crkvi Svih Svetih u Dekanovcu, crkvi Svete Marije Kraljice i sv. Ladislava u Murskom Središću te u crkvi sv. Martina u Podturnu. U prizemlju su zvonici rastvoreni ulaznim vratima i polukružnim otvorom (u Dekanovcu nišom), u središnjoj etaži okulusom, pri vrhu polukružnim prozorom i satom (u Murskom Središću bez sata). Razlike se javljaju samo u oblikovanju pilastara, u Donjem Kraljevcu pilastri na zadnjoj etaži imaju stilizirane kompozitne kapitele, te oblikovanju razdjelnih i završnih vijenaca. Vertikalna podjela zvonika

7. Crkva Presvetog Trojstva u Nedelišću, pogled na zvonik (foto: Andrej Švoger)

Holy Trinity church in Nedelišće, view of the bell tower

na tri etaže jednostavnim razdjelnim vijencem izvedena je u crkvi sv. Marije u Svetoj Mariji, crkvi sv. Vida u Ivanovcu, sv. Jurja u Svetom Jurju u Trnju (sl. 6) i crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Belici. Zvonici su rastvoreni po jednim prozorom na svakoj etaži, tek je kod crkve u Svetom Jurju u Trnju zadnja etaža rastvorena i biforom. Biforu na zadnjoj etaži ima i masivan zvonik crkve Presvetog Trojstva u Nedelišću (sl. 7), podijeljen razdjelnim vijencima u četiri etaže. Zanimljiva je artikulacija zvonika crkve u Svetoj Mariji s nišom nepravilnog oblika okvira, nalik tzv. *casula*-prozoru, u kojoj se nalazi skulptura Bogorodice.⁴³ Na natpisu nad ulazom stoji da je zvonik podignut u vrijeme župnika Josipa Antavera 1806. godine.⁴⁴ Jedino se na zvoniku crkve u Svetom Jurju u Trnju javljaju dekoracije u obliku dvije volute na pilastrima i klasicističke vaze.

Zrelobaroknim oblikovanjem zvonika u središtu glavnog pročelja ističe se crkva Sedam Žalosti Blažene Djevice Marije i Svetoga Križa u Kotoribi (sl. 8), podignuta između 1779. i

8. Crkva Sedam Žalosti Blažene Djevice Marije i Svetog Križa u Kotoribi, pročelje (foto: Andrej Švoger)

Church of the Seven Sorrows of the Blessed Virgin Mary and the Holy Cross in Kotoriba, façade

1793. godine.⁴⁵ Zvonik dominira pročeljem, dinamiziranog je tlocrta s uvučenim stranicama i istaknutim uglovima koje naglašavaju pilastru kompozitnih kapitela koji kontinuiraju čitavom visinom. Dijelom svog volumena zvonik ulazi unutar pročelja i prekida zabatni zaključak. Zrelobarokno oblikovanje prostora prisutno je i u unutrašnjosti, u svođenju traveja češkom kapom, uskim bočnim kapelama te kontinuiranom gređu.

Klasicistička rješenja glavnog pročelja sa zvonikom u središnjoj osi pročelja imaju crkva Rođenja Blažene Djevice Marije u Maloj Subotici i crkva sv. Ivana Nepomuka u Razkrižju. Crkva u Maloj Subotici građena je u drugoj polovici 18. stoljeća.⁴⁶ Na ulazu je natpis s godinom 1821. kada su izvedeni radovi na popločenju crkve i ulaznom dijelu, te podignut zvonik.⁴⁷ Pročelje je doživjelo znatne preinake, bočni dijelovi povišeni su i raščlanjeni profilacijama, u prizemlju su portali sa svake strane, užu šiljasti prozor uz zvonik te okulus. Zvonik je vitak, rastvoren ovalnim prozorom, a zadnja etaža

9. Franjevački samostan i pročelje crkve sv. Nikole u Čakovcu (foto: Andrej Švogler)
Franciscan monastery and the façade of St Nicholas in Čakovec

uokvirena je pilastrima te vijencem koji uvis potiskuje sat. Zaključen je baroknom visokom lukovicom. Gradnja crkve u Razkrižju započela je 1752. godine kada je bila područna kapela župe u Štrigovi, a kao njeni donatori navode se grofovi Althan.⁴⁸ Zvonik ispred pročelja sagrađen je 1907. godine o čemu govori natpis na zaglavnom kamenu. Podijeljen je na tri etaže naglašenim razdjelnim vijencima i zonom atike, rastvoren ulaznim portalnom i polukružnim otvorima. Na uglovima je raščlanjen pilastrima koji u drugoj etaži imaju korintske, a u trećoj jonske kapitele. Pri vrhu je sat koji potiskuje vijenac, a završava zabatom nad kojim je kapa. Bočne strane pročelja jednostavno su oblikovane, a iznad atike su dva para klasicističkih vaza.

3.2. Pročelje s bočnim položajem zvonika

Zvonik s bočne strane pročelja imaju crkva sv. Leonarda u Goričanu i franjevačka crkva sv. Nikole u Čakovcu. Zvonici

bočno uz glavno pročelje česti su u samostanskim kompleksima koje u pravilu čine crkva sa samostanom s jedne i zvonikom s druge strane, a takvo rješenje osobito je često u franjevačkim crkvama. Tako pozicionirane zvonike nalazimo u franjevačkoj crkvi u Klanjcu (1640.), Krapini (1640.), Križevcima (1689.), Virovitici (1746. – 1752., 1754.), Samoboru (1671. – 1675.). Franjevački red svoj samostan u Čakovcu (sl. 9) započinje graditi 1677. godine.⁴⁹ Utemeljitelj je bio Nikola Zrinski, a kasnije je brigu o samostanu preuzeo Adam Zrinski.⁵⁰ Prvotno sagrađeni drveni samostanski sklop je izgorio, pa se od 1707. gradi novi zidani samostan. Na oltarnoj pali glavnog oltara s prikazom sv. Nikole i vedutom Čakovca iz 1750. godini,⁵¹ vidljivo je pročelje bez zvonika, crkva s jednostavnom fasadom bez tornja; drveni toranj stajao je ispred ulaznih vrata crkve na trgu.⁵² Zvonik u liniji pročelja građen je od 1753. do 1757. godine darovima grofice Ane Marije Pignatelli.⁵³ Strogo i jednostavno pročelje crkva zadržala je sve do 1905. godine kada je oblikovano današnje neobarokno.⁵⁴

Izvorno pročelje bilo je rastvoreno vratima, pravokutnim i lučnim prozorima te okulusima bez dekoracije. Neobarokno troosno pročelje artikulirano je istaknutim pilastrima između kojih su niše s kipovima i prozori. Zaključeno je zabatom povijene obrisne linije, središnji viši dio uokviren je pilastrima i rastvoren polukružnim prozorom, a na bočnima su volute i kipovi.

Župa u Goričanu osnovana je 1790. godine, a kanonik Stjepan Kološvari 1793. izvještava da je tamošnja crkva »dosta velika«, zidana, nadsvođena i na pročelju ima zidani toranj.⁵⁵ Crkva sv. Leonarda u Goričanu ima jednostavno artikulirano pročelje, s dva okulusa u zabatnom dijelu, većim polukružnim prozorom i glavnim ulaznim vratima. Zvonik je ovdje smješten uz rub pročelja te izlazi ispred linije pročelja. Prema vrhu je stiješnjen, oblikovan rustičnim profilacijama i raščlanjen prozorima, dok su kapiteli plošno oblikovani, s triglifom i zupcima. Na pročelju se nalazio otvor za vrata, koji danas služi kao oltar, te pravokutni otvor.

3.3. Pročelje sa zvonikom uza svetište

Zvonik smješten uza svetište, najčešće u župnim crkvama, predstavlja nastavak tradicije još od srednjeg vijeka. Skupini crkvi sa zvonikom bočno uza svetište pripadaju crkva sv. Vida u Donjem Vidovcu, crkva sv. Jurja (Sv. Juraj na Bregu) u Lopatincu i crkva sv. Marije Magdalene u Štrigovi. Crkva sv. Vida u Donjem Vidovcu i crkva sv. Marije Magdalene u Štrigovi zadržale su gotičko svetište uz koje je prigraden barokni zvonik pod kojim se nalazi sakristija.

Crkva sv. Vida u Donjem Vidovcu spominje se već 1501. godine u popisu župa u Međimurju.⁵⁶ Kasnogotička crkva proširena je u drugoj polovici 18. stoljeća, dovršena 1792., a zvonik je prigraden uz južni zid njezina svetišta, vjerojatno između 1747. i 1760. godine.⁵⁷ Jednostavno pročelje podijeljeno je vijencem na dvije zone od kojih donja seže do razine krovništa. Uz rubove donje zone su pilastru, rastvorena je portalom ukrašenim girlandom i polukružnim otvorom (zatvoren) uokvirenim pilastrima. Zvonik je smješten uza svetište, do visine krovništa ojačan je lezenama i naglašenim pilastrima na uglovima. Prema vrhu se sužava, a pilastru imaju klasicističke kapitele, kao i okvir polukružnog prozora. Zvonik crkve sv. Marije Magdalene u Štrigovi spominje se u vizitaciji 1716. godine kada je postavljen sat.⁵⁸ Tankim razdjelnim vijencem zvonik je razdijeljen u tri etaže artikulirane nizom malih otvora i biforom ispod koje se nalazi sat. Glavno pročelje naglašeno je rizalitnim istakom s ulaznim portalom s godinom 1879. na zaglavnom kamenu, a rastvoreno je pravokutnim prozorom. Zabatni dio razdijeljen je vijencem i rastvoren četirima okulusima. Na ostale plohe pročelja ugrađene su nadgrobne ploče. Zanimljiv portal nalazi se na sjevernom pročelju, naglašen konveksnom linijom i volutama, te zaglavnom kamenom s godinom 1788.

Masivan zvonik prislonjen je uza svetište crkve sv. Jurja u Lopatincu (sl. 10). Visine je četiri etaže koje se sužavaju prema vrhu, a zaključen je lukovičastom kapom. Crkva sv. Jurja spominje se još od 1650. godine, a između 1715. i 1725. bila je obnovljena, no uskoro srušena⁵⁹ te je nedaleko

od nje podignuta kapela Marije Lauretanske,⁶⁰ koju počinje graditi zidar Adam iz Čakovca na inicijativu župnika Ivana Mihanovića 1732. godine.⁶¹ Između 1774. i 1777. godine crkva je povećana i izgrađeno je novo pročelje.⁶² Konkavno konveksno troosno pročelje raščlanjuju četiri udvojena pilastra jonskih kapitela. U konveksnim plohamu smještene su niše s kipovima, a u središnjoj osi portal. Pilastru nose kontinuirano grede, a iznad je valoviti zabat s trostrukim zaključkom i trima vazama. Na zabatu se vjerojatno izvorno nalazio oslik ili štuko prikaz, te volute na uglovima.⁶³ Oblikovanje ovog pročelja, a posebice koncept s trima konkavnim plohamu odaje izrazite utjecaje štajerske sakralne arhitekture 18. stoljeća.

O stilu i uzorima oblikovanja zvonika

Pregled pročelja međimurskih crkava podignutih u baroknom razdoblju pokazuje tipološku srodnost s usporedivim regijama kontinentalne Hrvatske – Hrvatskim zagorjem, Varaždinskom i Križevačko-koprivničkom županijom – no i neke karakteristične posebnosti. Prevladava zvonik pred pročeljem kao tradicionalni oblik još od srednjeg vijeka. Stilski izraženije karakteristike ima tip pročelja s integriranim zvonikom koji će prevladavati u arhitekturi 18. stoljeća u čitavom srednjoeuropskom prostoru. Kako je istaknuto u uvodu, iskazivanje konfesionalne pripadnosti važan je faktor u oblikovanju sakralne arhitekture u Međimurju. Posebno se to očituje u grupi crkava u kojima se barokni zvonik prigraduje uz gotičko svetište, čime se naglašava kontinuitet i dugo trajanje, važne odrednice rekatolizacije u regijama u kojima je bio raširen protestantizam. Posebnost koju obrađena grupa crkava pokazuje u odnosu na druge regije kontinentalne Hrvatske je veća zastupljenost dinamizirano oblikovanih pročelja i zvonika. Pročelje na tlocrtnoj krivulji imaju crkve u Lopatincu, a u manjoj mjeri i u Legradu, dok je zvonik crkve u Kotoribi naglašeno dinamiziranog tlocrta, s uvučenim stranicama te istaknutim uglovima s pilastrima. U tim primjerima očituje se usvajanje utjecaja iz susjedne Štajerske, a posebno sakralne arhitekture gradačkog arhitekta Johanna Georga Stengga. Pavlinska crkva u Štrigovi pokazuje brojne paralele s crkvom Maria Trost u Grazu graditeljske radionice Stengga – od istaknutog položaja u krajoliku, razvučenog pročelja sa zvoncima sa strana, do povijene obrisne linije središnjeg zabata i izvorno bogate arhitektonske artikulacije. Kako objema crkvama upravljaju pavlini iz Lepoglave, srodnosti među njima su očekivane. Kao još jedna specifičnost korpusa međimurskih crkava ističe se brojnost crkava oblikovanih u klasicističkom stilu te kvalitetna ostvarenja u spoju kasnobaroknog i klasicističkog stila, poput župne crkve u Draškovcu. Snažan prodor klasicizma odraz je blizine i povezanosti Međimurja s mađarskim umjetničkim ambijentom, gdje se klasicizam usvaja ranije od ostatka srednje Europe i biva prihvaćen kao nacionalni stil.⁶⁴

Zaključno, korpus međimurskih baroknih crkava u kontekstu oblikovanja zvonika i pročelja pokazuje primjenu tipoloških rješenja koja su zastupljena u čitavoj kontinentalnoj, posebno

10. Pogled crkvu sv. Jurja (Sv. Jurja na Bregu) okruženu cinktorom u Lopatincu (foto: Andrej Švoger)
View of the façade and the bell tower of St George (Sveti Juraj na Bregu) in Lopatince surrounded by the arcaded porch (cinktor)

sjeverozapadnoj Hrvatskoj, ali i neke specifične razlike. Kao najvažniju treba istaknuti istodobnu snažnu prisutnost utjecaja i iz štajerske i iz mađarske arhitekture koja se očituje u dinamiziranim tlocrtnim rješenjima i arhitektonskoj plastici, odnosno u naglašenoj upotrebi klasicističkih dekoracija. Kao važna lokalna značajka zamjetan je i naglašeni kontinuitet i vidljivo isticanje suživota starijih i novih elemenata na crkvama. Analizom oblikovanja zvonika i pročelja ovog

korpusa pokazuje se da unutar tipoloških grupa prisutnih u čitavom prostoru, kao općih mjesta arhitekture baroknog razdoblja, nastaju vrlo specifična rješenja koja odgovaraju potrebama sredine. Drugim riječima, usvajanje modela i njihova prilagodba lokalnom kontekstu primjer je kulturnog transfera u kojemu je izražen lokalni karakter, a sredina koja naručuje ostavila je svoj trag.

Bilješke

1
 Kulturni krajolik rezultat je zajedničkog djelovanja prirodnih svojstava, fizičkih i geografskih pojavnosti te ljudskog utjecaja koji se manifestira na određenom prostoru. Sakralizacija krajolika jedan je od najvažnijih faktora u procesu nastanka kulturnog krajolika, vidi: BISERKA DUMBOVIĆ BILUŠIĆ, *Krajolik kao*

kulturno naslijeđe. Metode prepoznavanja, vrjednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske, Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2015., 46 i d.; DUBRAVKA BOTICA, *Die Sakralisierung der Landschaft im Nordwesten Kroatiens im langen 18. Jahrhundert*, u: Maria Barámová – Harald Heppner (ur.), *Landscape Design in South*

Eastern Europe in the Long 18th Century / Landschaftsgestaltung im südöstlichen Europa im langen 18. Jahrhundert, Yearbook of the Society for 18th Century Studies on South Eastern Europe, 5 (2022.), 118–137, 119–120.

- 2
IVANKA REBERSKI (ur.), *Koprivnica – grad i spomenici*, Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – RO Centar za kulturu, OOUR Muzej grada Koprivnice, Zagreb – Koprivnica, 1986.
- 3
ŽARKO DOMLJAN (ur.), *Križevci: grad i okolica*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Ogranak Matice hrvatske u Križevcima, Križevci, 1993.
- 4
KATARINA HORVAT-LEVAJ – IVANKA REBERSKI (ur.), *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Institut za povijest umjetnosti – Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine – Ministarstvo razvitka i obnove, Zagreb, 1997.
- 5
IVANKA REBERSKI (ur.), *Krapinsko-zagorska županija: sakralna arhitektura s inventarom, feudalna arhitektura, spomen-obilježja*, Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 2008.
- 6
MARGARETA TURKALJ PODMANICKI, *Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije*, ArTresor naklada – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2018.
- 7
DUBRAVKA BOTICA (bilj. 1), 122–123; HERBERT KARNER – MARTIN MÁDL, Die barocke Pfarrkirche und ihre künstlerische Gestalt. Konturen eines offenen Forschungsfeldes, u: Herbert Karner – Martin Mádl (ur.), *Pfarrkirchen. Katholische und lutherische Sakralräume und ihre barocke Ausstattung*, Artefactum, Verlag des Institutes für Kunstgeschichte, Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Prag, 2021., 11–12.
- 8
MATTHIAS MIDDELL, Kulturtransfer, Transferts culturels, Version: 1.0, in: *Docupedia-Zeitgeschichte*, 28. 1. 2016 http://docupedia.de/zg/middell_kulturtransfer_v1_de_2016.
- 9
Prva župa spominje se već 1203. godine – župna crkva sv. Mihovila u Mihovljanu. VLADIMIR KALŠAN, *Međimurska povijest*, Muzej Međimurja Čakovec, Čakovec, 2006., 31.
- 10
Tu je uspostavljen sustav malih utvrda (čardaka), u Legradu, Donjoj Dubravi, Hrženici, Kotoribi, Goričanu, Hodošanu, Turčišću, Domašincu, Novakovcu, Miklavcu, Križovcu, Peklenici, Murskom Središću i Novim Dvorima. DRAGUTIN FELETAR – PETAR FELETAR – HRVOJE PETRIĆ, Novi Zrin u hrvatskim istraživanjima, u: Dragutin Feletar (ur.), *Utvrda Novi Zrin na Muri*, Meridijani, Čakovec, 2021., 32–33; LUKA GRMEK, *Historijsko-geografski razvoj Međimurja*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb, 2021., 61.
- 11
GÜNTER BRUCHER, Die Entwicklung barocker Kirchenfassaden in der Steiermark (I. Teil), *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz*, 5 (1970.), 35–76, 56.
- 12
GÜNTER BRUCHER, Die Entwicklung barocker Kirchenfassaden in der Steiermark (II. Teil), *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz*, 6 (1971.), 61–96, 61–75; GÜNTER BRUCHER, *Barockarchitektur in Österreich*, Dumont, Köln, 1983., 301–305.
- 13
GÜNTER BRUCHER (bilj. 12), 84; DUBRAVKA BOTICA, Josef Hueber (*1715, Wien – †1787, Graz) Ein Architekt zwischen Graz und Warasdin, u: Ulrike Tischler-Hofer (ur.), *Wie südosteuropäisch ist Graz? 50 Jahre Südosteuropäische Geschichte und 150 Jahre Slawistik an der Universität Graz*, Leykam International, Graz – Wien, 2021., 89–102, 94.
- 14
KATARINA HORVAT-LEVAJ, Ranobarokno pročelje Crkve sv. Katarine u Zagrebu – nedovršeni projekt s dva zvonika, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 31 (2007.), 91–110; KATARINA HORVAT-LEVAJ – MARGARETA TURKALJ PODMANICKI, Nekadašnja isusovačka crkva sv. Mihovila u Osijeku u srednjoeuropskom kontekstu, *Peristil*, 54 (2011.), 223–233.
- 15
ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja, u: *Sveti trag, devetsto godina zagrebačke nadbiskupije 1094. – 1994.* (ur. Tugomir Lukšić – Ivanka Reberski), MGC – Muzej Mimara, Zagreb, 1994., 233–270, 250.
- 16
JOSIP BEDEKOVIĆ, *Knjiga o sv. Jeronimu, Iliriku i Međimurju*, Meridijani, Zagreb – Čakovec, 2017., 276.
- 17
Najčešće su to crkve marijanskog titulara, vidi: DUBRAVKA BOTICA (bilj. 1), 123–124.
- 18
ANĐELA HORVAT, *Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju*, Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, Čakovec, 2010., 102.
- 19
Štrigova, crkva sv. Jeronima – *Izveštaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima u svetištu crkve od 2001. do 2007. godine*, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za nepokretnu baštinu, Zagreb, 2008., 13.
- 20
KATARINA HORVAT-LEVAJ, Crkva svetog Jeronima u Štrigovi – Prilog istraživanju crkava s trolisnim svetištem i kupolom, u: Emilio Marin – Katarina Horvat-Levaj (ur.), *Sveti Jeronim kroz vjekove: Kult i spomenici*, Hrvatsko katoličko sveučilište – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2021., 325–354, 339.
- 21
Hrvatski restauratorski zavod, Odsjek za konzervatorsku dokumentaciju nepokretne baštine, dosje 1045., *Izveštaj o izvedenim radovima u 1984., Izveštaj o radovima u 1989. – 1990., Izveštaj o radovima od 1990. do 1991.*
- 22
Grofovi Althan imali su istaknutu ulogu kao naručitelji u Međimurju. U obnovi čakovečkoga Staroga grada angažirali su arhitekta Antona Erharda Martinellija koji je nadgradio renesansnu palaču te joj dao nova, barokna obilježja. Velika oštećenja imao je i pavlinski samostan sv. Jelene, koji je također obnovljen u baroknom stilu. Althani su osigurali i financijska sredstva za izgradnju crkve sv. Ivana Nepomuka u Razkrižju i crkve sv. Roka u Draškovcu. RUDOLF HORVAT, *Povijest Međimurja*, Prosvjetno-povijestno društvo Hrvatski Rodoljub, Zagreb, 1944., 224.
- 23
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 125.

- 24
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 126.; PETRA SOMEK – DRAGUTIN FELETAR, Pregled baštine na području Grada Preloga, u: *750 godina Grada Preloga – povijesno-geografska monografija* (ur. Dragutin Feletar), Meridijani, Prelog, 2015., 456.
- 25
GÜNTER BRUCHER (bilj. 12, 1971.), 87.
- 26
KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokna arhitektura*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2015., 248.
- 27
KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 26), 221.
- 28
KATARINA HORVAT-LEVAJ – MARGARETA TURKALJ PODMANICKI, Župna crkva Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije u Valpovu – podrijetlo arhitektonskog tipa i kontekst, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 35 (2011.), 157–176, 168–169.
- 29
Danas se mjesto Legrad nalazi u Koprivničko-križevačkoj županiji, no u razmatranom razdoblju mjesto pripada Međimurju.
- 30
JOSIP ĐURKAN, *Legrad i njegova župa kroz stoljeća*, vlastita naklada, Legrad, 2005., 109.
- 31
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 108.
- 32
RUDOLF HORVAT (bilj. 22), 3.
- 33
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 108.
- 34
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 106.
- 35
Najčešći termin koji se koristi u opisima je *atrium*, no ponekad se koristi i *vestibulus* i *porticus*. Za neke se navodi da su na zidanim stupovima i svođeni, no većina je bila jednostavna, često drvena i natkrivena krovom. Atrij pred pročeljem stilski je neuvjetovan element, koji se koristi još od srednjeg vijeka, vidi: DUBRAVKA BOTICA, *Sakralna arhitektura Vrbovečkog arhiđakonata od 17. do sredine 19. stoljeća*, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2003., 86–87.
- 36
ANĐELA HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: Anđela Horvat – Radmila Matejčić – Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982., 3–381, 27–28; KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Sakralna arhitektura*, u: Katarina Horvat-Levaj – Ivanka Reberski (ur.), *Umjetnička topografija Hrvatske. Ludbreg, Ludbreška Podravina*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1997., 121–140, 127.
- 37
RUDOLF HORVAT (bilj. 22), 82.
- 38
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 118.
- 39
ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Župna crkva sv. Jakoba u Prelogu, u: Dragutin Feletar (ur.), *Prelog. U povodu 730. obljetnice prvog spominjanja Preloga (1264. – 1994.)*, Nakladna kuća dr. Feletar, Prelog, 1995., 136.
- 40
RUDOLF HORVAT (bilj. 22), 233.
- 41
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 59.
- 42
PETAR PUHMAJER – ANĐELKO PEDIŠIĆ, *Sveti Križ: Kapela Sv. Križa – Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja unutrašnjosti (zidni oslik, inventar)*, Zagreb, 2014., 7.
- 43
O podrijetlu tog oblika okvira i njegovoj primjeni u srednjoeuropskom baroku vidi: DUBRAVKA BOTICA, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj – prilog istraživanju tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb, 2015., 128–130.
- 44
Tekst natpisa: Ī.N. D. SURF(?)XĪ. CURA.A.R. D.ĪOS. ANTAUER. PAROCHĪ.OPERA&MUIĪIP(?)IC.F.F. PAROCHĪAI(?)IOR.S.Z. MARIĪEN. A. 1806.
- 45
Crkva 1771. još nije dovršena, a vizitator je i 1776. zatječe u gradnji. JURAJ KOLARIĆ, *Povijest Kotoribe*, Župni ured Kotoriba, Zagreb, 1992., 25.
- 46
U 17. stoljeću crkva u Maloj Subotici bila je zidana, imala je sakristiju, kor, propovjedaonicu i nekoliko oltara. Između 1688. i 1693. građena je nova zidana crkva zbog ratnih oštećenja. Nije potpuno jasno kada je podignuta današnja crkva. Veće promjene izvedene su između izvještaja kanonskih vizitacija 1747. i 1793. godine. Još 1747. godine crkva je imala drveni strop kao što je to bio slučaj kod crkava u Međimurju, a u idućoj vizitaciji 1793. kanonik je u crkvi zatekao svođenu ladu. RUDOLF HORVAT (bilj. 22), 154, 205, 227.
- 47
VLADO MIHALJEVIĆ, *Općina i župa Mala Subotica*, Zrinski, Mala Subotica, 1997., 28.
- 48
ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 105.
- 49
PAŠKAL CVEKAN, *Čakovec i franjevci*, Franjevački samostan Čakovec, Čakovec, 1978., 18.
- 50
IVAN DAMIŠ, *Iz prošlosti župe Čakovec: niz članaka i radova iz povijesti*, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, 1994., 17.
- 51
IVAN DAMIŠ (bilj. 50), 19.
- 52
PAŠKAL CVEKAN (bilj. 49), 30.
- 53
IVANA PUZAK, *Povijest gradnje samostana, dosadašnje obnove samostana i crkve. Samostan i crkva u urbanističkoj koncepciji grada*, u: Stjepan Hranjec (ur.), *350 godina franjevaca u Čakovcu*, Franjevački samostan Čakovec, Čakovec, 2010., 65–78, 70.
- 54
IVAN DAMIŠ (bilj. 50), 25.
- 55
RUDOLF HORVAT (bilj. 22), 226.

- 56
IVAN SRŠA, Crkva sv. Vida u Donjem Vidovcu. Studija o župnoj crkvi sv. Vida i mjestu Donji Vidovec, s posebnim osvrtom na njihovo srednjovjekovlje, *Kaj. Časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 27, 6 (1994.), 63–73, 66.
- 57
IVAN SRŠA (bilj. 56), 8, 76; ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 133.
- 58
RUDOLF HORVAT (bilj. 22), 191.
- 59
Viztator koji dolazi u Lopatinec 1779. više je nije zatekao, zbog dotrajalosti je porušena, ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 114.
- 60
O izmjeni patrona kapele Marije Lauretanske u sv. Jurja piše u vizitaciji kanonik Zlatarić, ANĐELA HORVAT (bilj. 18), 117.
- 61
PETAR PUHMAJER – ANA ŠKEVIN MIKULANDRA, Crkva sv. Jurja na Bregu u Lopatincu: razvoj sklopa i podrijetlo stilskog rješenja, *Peristil*, 57 (2014.), 65–79, 67.
- 62
Opis današnje crkve donosi vizitator u izvještaju 1779. godine, PETAR PUHMAJER – ANA ŠKEVIN MIKULANDRA (bilj. 61), 71.
- 63
PETAR PUHMAJER – ANA ŠKEVIN MIKULANDRA (bilj. 61), 72.
- 64
Klasicizam se prihvaća i kao znak otpora prema habsburškoj vlasti koja je izjednačavana sa zrelim barokom, vidi JÓZSEF SISA, Neoclassicism and the Age of Reform: 1800–1848, u: Dora Wiebenson – József Sisa (ur.), *The Architecture of Historic Hungary*, MIT Press, Cambridge – London, 1998., 145–172, 145.

Summary

Dubravka Botica – Iva Kožnjak

Façades of Baroque Churches in Međimurje: New Insights into the Typology of Sacral Architecture in Continental Croatia

An overview of the façades of Međimurje churches built during the Baroque period reveals a typological affinity with comparable regions in continental Croatia – Hrvatsko Zagorje, Varaždin County, and Križevci-Koprivnica County – as well as some characteristic peculiarities. Most have a bell tower in front of the façade, following a traditional form since the Middle Ages, including churches in Sveti Martin na Muri, Selnica, Prelog, Gornji Mihaljevec, Sveti Križ, Cirkovljan, Donji Kraljevec, Dekanovec, Mursko Središće, Podturen, Sveta Marija, Ivanovec, Sveti Juraj u Trnju, Belica, Nedelišće, Kotoriba, and Razkrižje. The oldest among these are the churches of St Martin in Sveti Martin na Muri and St Mark in Selnica, with bell towers in front of the façade supported by buttresses, along with the likewise older parish church in Prelog. The bell tower of the church in Kotoriba stands out with its curved sides as a high-Baroque design. Apart from being positioned in front of the façade, the bell tower is sometimes located next to it, as observed in the parish church in Goričan and the Franciscan church in Čakovec, where the bell tower's position follows the tradition of spatial organization in Franciscan building complexes. A third variant within this group is the bell tower's placement next to the sanctuary, as yet another example of continued tradition, seen in churches in Donji Vidovec, Lopatinec (Sveti Juraj na Bregu), and Štrigova. These examples of adding a Baroque bell tower to the Gothic sanctuary emphasizes continuity and long duration, important features of re-Catholicization in regions with widespread Protestantism. Stylistically more

pronounced is the type of façade with an integrated bell tower, prevalent in 18th-century architecture across Central Europe and exemplified by churches in Legrad, Novo Selo Rok, and Kapelščak. The most complex in terms of design are church façades with two bell towers, such as St Jerome in Štrigova and St Rochus in Draškovec. The Pauline church in Štrigova shows numerous parallels with the Maria Trost church in Graz, executed by the Stengg construction workshop – including its prominent position in the landscape, the wide façade with bell towers on the sides, the curved contour of the central gable, and the originally rich architectural articulation. The church in Draškovec is an exquisite combination of late Baroque style in its interior design and emphasized Classicism in the design of the façade and the bell tower.

In addition to numerous common features, such as the typology and adoption of certain traditional solutions, the peculiarity of this group of churches in relation to other regions of continental Croatia is the appearance of dynamically shaped façades and bell towers. Churches in Lopatinec and, to a lesser extent, in Legrad have façades along the curve of the ground plan, while the bell tower of the church in Kotoriba has an accentuated dynamic plan, with recessed sides and prominent corners with pilasters. These examples demonstrate the adoption of influences from neighbouring Styria, especially the sacral architecture of Graz's architect Johann Georg Stengg. Another specificity of the corpus of Međimurje churches is the number of churches designed in the Classicist style, with high-quality achievements in

a combination with late Baroque, reflecting the proximity and connectedness of Međimurje to the Hungarian artistic circles. The analysis of bell tower and façade designs in this corpus has shown that within the typological groups present across the area, along with the general features of Baroque architecture, one also finds very specific solutions that corresponded to the needs of the environment. In other

words, the adoption of models and their adaptation to the local context is an example of cultural transfer expressing the local character, in which the commissioning environment has left its visible mark.

Keywords: Međimurje, Baroque architecture, sacral architecture, façades, bell towers, Classicism, Styria, Hungary